

**„DOBA BRONZOVÁ“:
MEDIÁLNE PREPOJENIE NÁRODNEJ IDENTITY
A ŠPORTU – PŘÍKLAD „NEÚSPECHU“ SLOVENSKÝCH
ŠPORTOVCOV NA OH 2012¹**

ZUZANA BOTIKOVÁ

“The Bronze Age”: – National Identity and Sport in Media – A Case Study of “Failed” Slovak Performances at the 2012 Olympics

Abstract: This text deals with the construction of national identity through sports discourse in media, with the main attention paid to the “failed” performance of Slovak sportsmen at the Olympic Games in London 2012. As Slovaks didn’t repeat their previous medal achievements in London 2012, therefore the media ironically labeled their performance as the “Bronze Age”. This study presents the findings of a discourse analysis, which was applied to the sport commentaries published in Slovak press after the London 2012 Olympics. The method of analysis is based on the approach of Norman Fairclough, and therefore social identities, relations and systems of knowledge are distinguished within the studied articles. Theoretical basis of this work deals with the relationship between national identity, sport and the media, and the broader framework of the Slovak national and sporting identity. The study shows that identity forming processes within the sports discourse in the media are active, and yet they do not always take the form of celebratory patriotism.

Key words: sports, national identity, failure, celebratory nationalism, banal nationalism, media discourse.

V súčasnosti je šport azda jedinou voľnočasovou aktivitou, ku ktorej takmer neodmysliteľne patria demonštratívne prejavy kolektívnej spolunáležitosti

¹ Štúdia je upraveným výňatkom z diplomovej práce „Doba bronzová: Londýn 2012, médiá a slovenská národná identita“, ktorá bola obhájená na Katedre sociologie Masarykovej univerzity v Brne, v máji 2013.

a hrdosti. Medzinárodné šampionáty zvykne sprevádzať akýsi oslavný, karnevalový nacionalizmus, pri ktorom všetci zainteresovaní účastníci – od športovcov po fanúšikov – sa hrdo prezentujú svojimi národnými symbolmi. Paradox takýchto osláv športového (a de facto aj národného) úspechu si vtípne všima Joseph Heller v románe Hlava XXII, keď konštatuje, že držiteľia športových ocenení „vykonali niečo naprosto neužitečného, jenže lépe než všichni ostatní“ (Heller 1979: 66).

Šport a nacionalizmus spájajú okrem často emotívne vyhranených názorových postojov svojich zástancov aj komplexné, navzájom prepojené procesy vytvárania identity (Houlihan 1997; Rowe et al. 1998; Bairner 2001; Poulton 2004). Športové tímy a jednotlivci, ktorí v zahraničí ako občania určitej krajiny reprezentujú svoj politický národ, sa stávajú významnou platformou aj na prenášanie sentimentov národa v kultúrnom (etnickom) poňatí (pozri aj Kováč 2009: 266; Findor 2000). Vedome, no často i nevedome berú na seba symbolické charakteristiky skupiny, ktorá sa identifikuje zdieľaným jazykom, históriou či kultúrnymi praktikami (Anderson 2008).

Športové súboje sú široko popularizovaným, a následne aj významným identitotvorným fenoménom najmä vďaka zvýšenému mediálnemu pokrytiu. Športové prenosy ponúkajú širokému publiku dynamickú akciu, spontánne emócie i inšpiratívne osobnosti zachytené v snahe prekonať limity (Stead 2010). To platí predovšetkým o podujatiach svetovej prestíže, akými sú napríklad olympijské hry (OH), ktoré sú síce udalosťou globálneho dosahu, avšak tento dosah býva výrazne národne „zafarbený“. Práve skúmanie športového diskurzu v médiách umožňuje sociológom odhaľovať procesy konštrukcie športových identít,² ktoré priamo alebo nepriamo ovplyvňujú širšie procesy konštrukcie kolektívnych identít – často lokálne podmienených (Giulianotti 2002).

Systematizujúc viaceré základné sociologické prístupy k fenoménu identity, ďalej pracujem s konceptom istého druhu mentálneho konštruktu, ktorý má v čase a priestore viacero podôb, niektoré dokonca aj súčasne. V slovenskom odbornom prostredí sa doteraz téma národnej identity problematizovala skôr z historického hľadiska a cez etnocentrickú perspektívu (Mannová 2004). Prepojenie národnej identity so športom preto môže mať podobné prejavy ako prepojenie národnej identity s inými kultúrnymi (z histórie a politiky vychádzajúcimi) statkami. Navyše, takéto budovanie, resp. udržiavanie národnej identity nemusí vôbec byť explicitné, ale prebieha latentne, ako akýsi vedľajší produkt diskusie o športe, do

² Športovou identitou rozumiem deklarovanú príslušnosť k podporovateľom určitého typu športu. Často má aj ideologický rozmer, keď sa podporovateľ nestotožňuje iba so súťažiacimi (na základe ich výsledkov či osobných sympatií), ale aj s pravidlami, resp. spôsobom hrania/vykonávania daného športu (Bourdieu 1978). Príkladom môžu byť rôzne „národné spôsoby“ hrania futbalu, ktoré identifikuje Alan Bairner (2001).

ktorej sa určitý aspekt národnej identity premieta. Cez túto diskusiu sa predstavy o identite a významy s ňou spojené reprodukovujú, ale aj posúvajú či premieňajú.

Môže sa zdať, že národná identita sa najľahšie utvrdzuje kolektívnymi oslavami, ktoré nereflektovane, a skoro až rituálne vyzdvihujú pozitívne charakteristiky a úspechy svojich „referenčných symbolov“ – v našom prípade športových reprezentantov národa. Avšak „nie každý deň je nedeľa“ a identitotvorné procesy v rámci *banálneho nacionalizmu*, teda každodenného, latentného vytvárania národnej spolupatričnosti aj u dlhodobo etablovaných národov (Billig 1995: 6), pracujú, aj keď sa referenčným symbolom „nedarí“. Vtedy sa banálny nacionalizmus nebude prejavovať v nereflektovaných *oslavách* charakteristík kolektivity, ale skôr v nereflektovanom *rozčarovaní* z charakteristík kolektivity.

V tejto štúdií rozoberiem procesy konštrukcie národnej identity v mediálnom diskurze o športe v súvislosti s vystúpením slovenskej reprezentácie na OH v Londýne 2012. Keďže slovenská výprava na hrách nezískala „očakávaný“ počet medailí, tak nielen športovci a športoví funkcionári, ale cez médiá aj celá verejnosť sa začala zamýšľať nad dôvodom súčasného neúspechu, a takisto aj nad budúcim smerovaním národného športu. Cieľom štúdie je analyzovať diskurzívny model hodnotiacich komentárov v médiách, ktoré pracovali s identitami, vzťahmi a systémami poznania relevantnými pre vnímanie neúspechu národného športu. Práca tak ponúka teoreticky, a najmä empiricky podložený protipól k úvahám o nekritickom oslavnom nacionalizme športových fanúšikov, ktoré už v kontexte sociológie športu boli viackrát problematizované (Giulianotti 2002; Barrer 2007).

Šport, médiá a otázky identity

OH v Londýne ponúkli sociálnym vedcom široký výber relevantných tém, ktoré sa netýkali iba tohto športového podujatia, ale mali aj ďalšie sociálne a politické presahy. Pre túto štúdiu má kľúčový význam analýza od Emmy Poulton a Josepha Maguire (2012) – tí sa zamerali na mediálne problematizovanie etnickej identity športovcov národnej reprezentácie, *Team GB*, v rámci súčasného britského multikulturalizmu a identitotvornej politiky.

Šport totiž plní pri konštrukcii národnej identity dve funkcie. Explicitnú podobu národnej auto-štylizácie v športovom kontexte predstavujú národné tímy, ktoré sú vyslané súťažiť/reprezentovať na medzinárodné športové podujatia.³ Avšak aj samotné športy (športové disciplíny) sa v niektorých prípadoch stávajú národnou

³ „Imaginárne spoločenstvo miliónov sa stáva reálnejším v podobe jedenástich ľudí s konkrétnymi menami.“ (Hobsbawm 1992: 143)

„komoditou“,⁴ ktorá národu umožňuje definovať sa v rámci pravidiel a spôsobu hry určitého športu. Podľa Bourdieuho (1978) tak existuje akýsi symbolický spor o monopol na definovanie toho, aký šport je v tej ktorej „národnej spoločnosti“ legitímny. Prípady národov hľadajúcich si „národné športy“ (napr. futbal v Anglicku, hokej v Kanade, či bejzbal, basketbal a americký futbal v USA) opísal v anglosaskom kontexte Alan Bairner (2001), avšak podobné identitovotvorné procesy prebiehajú aj v národoch, ktoré nemajú takú významnú športovú históriu,⁵ no tiež sa zúčastňujú medzinárodných šampionátov a dosahujú na nich pozoruhodné výsledky. „Voľba“ národného športu potom väčšinou zohľadňuje lokálne prírodné podmienky, historický vývoj národa, alebo jeho novodobé politické stratégie (Kiviahio – Mäkelä 1978).

Dôležitým faktorom výberu reprezentačného symbolu je jeho pozitívna charakteristika, v športe často spájaná s úspechom. Subjektívne chápanie úspechu vzniká aj napriek objektívnym kritériám definujúcim šport. Objektivizovanie súťažných podmienok v modernom športe, akými sú napríklad štandardizované športoviská, technicky dokonalé merania výkonov a inštitucionalizované pravidlá hier, zaručujú okrem „spravodlivosti“ na mieste deja, aj následné rozsiahle kvantitatívne porovnávanie úspechov jednotlivých športovcov, ale aj štátov, ktoré títo športovci reprezentujú. Športový úspech preto môže mať dve analytické kategórie: *absolútny* a *relatívny* úspech, na základe ktorých sa zostavujú aj celkové rebríčky „úspešnosti“ krajín. Ak vybraná krajina aspiruje na vrcholnú pozíciu v *absolútnom* bodovaní, táto krajina sa musí zúčastniť a byť úspešná vo väčšom množstve rôznych disciplín. Tento úspech však predpokladá rozsiahle športové zdroje,⁶ a preto ho dosahujú najmä veľké krajiny.⁷ Na druhej strane, aj malá krajina s obmedzenejšími zdrojmi môže *relatívne* uspieť tak, že sa dôkladne pripraví iba na niekoľko disciplín, na ktoré jej existujúce športové zdroje postačujú, a tie efektívne využije. Relatívny športový úspech preto nemia množstvo športových zdrojov, ktoré krajina venuje na zdlanie olympijských výziev, ale skôr efektívnosť, s ktorou sú existujúce zdroje využité na dosiahnutie olympijských aspirácií (Kiviahio – Mäkelä 1978: 5).

⁴ Emma Poulton (2004: 438) používa koncept *národný habituálny kód*, ako identitovotvorný nástroj, ktorý u členov určitého národa stelesňuje súhru medzi úrovňou praktického a diskurzívneho vedomia o „svojom“ národe a jeho praktikách.

⁵ Často využívaný príklad krajiny, ktorá má významnú športovú históriu je Veľká Británia, ktorá je kolískou pravidiel viacerých športov a vôbec moderného športu ako sociálneho fenoménu (Bourdieu 1978).

⁶ Ekonomické, prírodné ale aj ľudské.

⁷ Napr. súťaženie medzi USA a ZSSR v období studenej vojny, v súčasnosti je to rivalita USA a Číny.

Športová tradícia a oslavný nacionalizmus na Slovensku

Slovenská národná identita, a z nej odvodená hrdosť, napĺňa viacero znakov z kategórie menších národných štátov, ktoré sa na medzinárodnej, politickej, ale v našom prípade najmä športovej scéne etablovali pomerne nedávno, pretože predtým boli súčasťou iných historických štátnych celkov (Kováč 2009). Ich národná hrdosť je v súčasnosti síce podobne konštantná ako v historicky dávnejšie ustanovených národných štátoch, avšak výnimočné úspechy, napríklad v športe, na túto hrdosť vplývajú oveľa výraznejšie. Často ide o jednu z mála efektívnych možností daného národa sa pozitívne zviditeľniť (Maguire 1994; Hilvoorde et al. 2010). Vhodnosť aplikovať rámec „malých národov so silným športovým povedomím“ na slovenský kontext podporujú aj výsledky výskumu Inštitútu pre verejné otázky z roku 2012, ktorý poukázal na všeobecný rast národnej hrdosti u Slovákov, a to najmä v súvislosti s úspechmi slovenských športovcov, konkrétne slovenských hokejistov na Majstrovstvách sveta.

Peter Barrer (2007) spája prejavy slovenského *hokejového nacionalizmu*⁸ s konceptom *neotribalizmu* od Michela Maffesoliho (1996), keď veľké skupiny inak pomerne národne „vlastných“ jedincov sa na relatívne krátky čas sformujú do kolektív, zdieľajúcich vizuálnu symboliku, ale najmä dôvod svojej spolunáležitosti a spoločných osláv. V tomto prípade hrajú dôležitú úlohu médiá, keďže si osvojili slovník a jazykové praktiky zdôrazňujúce kolektívnu identitu Slovákov (Elias 1994; Barrer 2007: 229). V médiách sa preto aj realita relatívne „národne vlastnej“ kolektivity môže na seba zobrať expresívnu podobu oslavného nacionalizmu.

Na Olympijské hry v Londýne poslalo Slovensko štyridsaťsedem športovcov, ktorí krajinu reprezentovali v jedenástich olympijských športoch. Napriek tomu, že išlo počtom účastníkov o doteraz najmenšiu slovenskú olympijskú výpravu, pred ich odchodom do Londýna boli medailové očakávania vzhľadom na úspechy z minulých olympiád vyššie ako po iné roky. Prezident Slovenského olympijského výboru (SOV), František Chmelár, v rozhovore pre viaceré médiá vyjadril nádej zisku desiatich medailí, avšak zároveň pripustil aj to, že výprava nezíska ani jednu. Mottom slovenskej reprezentácie sa stalo spojenie „*malá výprava s veľkým potenciálom*“, ktoré akoby malo demonštrovať kvalitatívnu superioritu i kvantitatívne menšieho národného celku.⁹

⁸ Barrer (2007) stavia svoj argument o výnimočnej pozícii hokeja na Slovensku na oslavných a nacionalistických prejavoch hokejových fanúšikov (ale aj širšej verejnosti) počas svetových šampionátov.

⁹ Na OH 2012 sa zo Slovenska nekvalifikoval ani jeden tím súťažiaci v kolektívnych športoch, čo na jednej strane výrazne ovplyvnilo početnosť výpravy, ale tiež pritiaхло pozornosť k „slabej úrovni“ kolektívnych športov na Slovensku.

Keď sa pozrieme na históriu športových úspechov Slovákov v ére samostatnej republiky, na piatich letných OH získali slovenskí športovci dvadsaťštyri medailí: sedem zlatých, deväť strieborných a osem bronzových. Za slovenské medailové „železka v ohni“ sa v médiách pred OH v Londýne označovali tradične úspešní vodní slalomári a rýchlostní kanoisti, ale pódiové umiestnenie sa očakávalo aj od mladého cestného cyklistu Petra Sagana či od tenistky Dominiky Cibulkovej, ktorí mali za sebou vydarenú sezónu. Na základe prvých medailových odhadov a pomerne širokého spektra športov, v ktorých sa medaily očakávali, môžeme konštatovať, že Slováci pred OH v Londýne dúfali v *absolútny* úspech svojej výpravy.

Na londýnskych hrách však slovenskí športovci svoje historické úspechy neobhájili. V medailovej tabuľke Slovensko obsadilo 59. miesto a celkový medailový zisk jednej striebornej a troch bronzových medailí médiá metaforicky označili ako „*dobu bronzovú*“ (Šport, 3. 8. 2012). Za „londýnske sklamanie“ bol označený najmä neúspech rýchlostného dvoj- a štvor-kajaku vo finále, ale aj výkony viacerých reprezentantov súťažiacich v atletických či plaveckých disciplínach.

Emotívne zafarbené hodnotenia výkonov slovenských športovcov sa začali objavovať v médiách už aj počas priebehu OH, spolu s aktuálnym spravodajstvom zo športovísk. Diskusia o dosiahnutých výsledkoch, ale aj perspektíva ďalších účastí Slovenska na medzinárodných šampionátoch sa však naplno rozvinula až v posledných dňoch olympiády a pokračovala približne mesiac po jej skončení. Obsah tejto verejnej diskusie bol výrazne ovplyvnený mediálnym priestorom, v ktorom sa odohrávala. Hovorcami „národného rozčarovania“ sa stali najmä novinári, ktorí na definíciu situácie využívali žurnalistické prvky tvorby senzácie a konfliktu.

Konfrontácia relatívne vysokých očakávaní s ich nenaplnením, resp. iba čiastočným uspokojením, ponúka zaujímavú situáciu na hlbšiu sociologickú analýzu *banálneho nacionalizmu z rozčarovania*. Skupina, ktorá sa „spolieha“ na svoje ďalšie symbolické upevňovanie pri prejavoch „oslavného nacionalizmu“, sa dostane do neočakávanej situácie, ktorú si musí kolektívne racionalizovať a vyvodit' z nej určité dôsledky. Vplyv procesov prijímania a zdôvodňovania danej spoločenskej situácie na (re)konštrukciu národnej identity môžeme určiť prostredníctvom analýzy mediálneho diskurzu, ktorý ponúkal azda najviditeľnejší spôsob definovania tejto situácie.

Nasledujúci text predstavuje výsledky kvalitatívnej, diskurzívnej analýzy vybraných mediálnych textov, resp. niektorých ich častí, ktoré mali hodnotiaci a kriticko-analytický rozmer, a objavili sa v médiách v posledných dňoch

olympiády, tesne po jej skončení a najmä po oficiálnej „po-návratovej“ tlačovej konferencii SOV (12. 8. 2012). Upriamujem sa na texty publikované v celorepublikových denníkoch rôzneho zamerania a čitateľskej základne, a cez ne sa pokúšam rekonštruovať akýsi komplexný diskurzívny model, ktorý sa objavil v slovenskom mediálnom prostredí v súvislosti s reflexiou celkových výkonov slovenskej reprezentácie.

Metódu diskurzívnej analýzy som zvolila ako metodologický nástroj, ktorý má potenciál obsiahnuť širokú konštruktivistickú povahu problematiky – vzájomné vplyvanie a ovplyvňovanie sa mediálnych textov, názorov, výrokov, identít – a následné konštruovanie zdieľaného obrazu nielen vzniknutej situácie, ale aj postupu ďalšej diskurzívnej, resp. socio-kultúrnej praxe (Fairclough 1995). V textoch rozlišujem podľa analytického prístupu Fairclougha (1992: 64) tri dimenzie diskurzu, a teda sociálne identity, vzťahy a systémy poznania a ich vzájomnú prepojenosť. Tieto dimenzie určujem na základe výrokov, ktorými známi aktéri (novinári, odborníci, športoví funkcionári) opisujú identitu kolektívnej entity Slovákov. Tá v sebe okrem základného rozmeru akejsi homogénnej skupiny zahŕňa fragmenty stereotypizovanej identity športových a politických reprezentantov národa, a tiež špecifickú povahu športového a mediálneho kontextu, v ktorom je konštruovaná. Ďalšou skúmanou dimenziou vybranej diskurzívnej situácie sú vzťahy jednotlivých aktérov medzi sebou, prípadne ich vzťahy k širším referenčným rámcom (šport, národ, konkurencia). Systémy poznania identifikujem cez dôkazovú logiku, ktorou aktéri pri svojich argumentoch operujú a objektívne rámce, na ktoré sa odvolávajú.

Takýto prístup skúmania mediálneho diskurzu o športových výsledkoch národnej reprezentácie ponúka pomerne komplexný pohľad na reprodukované identitotvorné rámce. V existujúcich výskumoch zameraných na identitotvorný potenciál športu boli mediálne texty podrobené viac kvantitatívnej analýze (Poulton – Maguire 2012), a v slovenskom kontexte boli využité iba ilustračne (Barrer 2007). Nasledujúca analýza sa preto pokúsi preniknúť hlbšie do štruktúry daného mediálneho diskurzu a následne poukázať na mimovoľné procesy (re)konštrukcie národnej identity v súvislosti s reflexiou neúspechu na medzinárodnej športovej scéne.

Charakteristika skúmanej vzorky

Ako hlavné kritérium výberu textov na túto časť analýzy som určila ich kritický a hodnotiaci rozmer, ktorý sa výlučne týkal výkonov celej slovenskej reprezentácie na OH v Londýne (a nie jednotlivých športovcov), alebo výkon reprezentácie explicitne vzťahoval ku kolektívnym charakterovým rysom slovenskej identity.

Ďalším kritériom výberu bola formálna podoba textu, ktorá spĺňala náležitosti publicistického žánru, prípadne rozšírenej správy,¹⁰ nie spravodajského rozhovoru či reportáže.

Keďže som sa pokúsila zachytiť hodnotenia športovej reprezentácie ako celku, texty na analýzu som vyberala až z „po-olympijského obdobia“ (12.–31. august 2012), keď bezprostredné hodnotenia individuálnych výkonov v médiách postupne nahrádzala reflexia účinkovania celej národnej reprezentácie. Na základe obsahovej analýzy vytypovaných 54 textov, ktoré mali explicitný kriticko-hodnotiaci rozmer a boli uverejnené v skúmaných slovenských denníkoch, som na základe formálnych charakteristík (komplexné tematické zameranie a žáner textu) vybrala na diskurzívnu analýzu 30 z nich.

Texty pochádzajú z denníkov *SME*, *Pravda*, *Hospodárske noviny*, *Nový Čas*, *Plus jeden deň*, ale aj z tematického denníka *Šport* a z magazínu *Olympijská revue*, ktorý pripravuje SOV, a v danom období vychádzal štyrikrát ročne v prílohe denníka *Šport*.¹¹ Nakoľko skúmané periodiká sú masovo vydávané tituly a ich výber zároveň zahŕňa mediálnu kategorizáciu na serióznu a bulvárnu tlač, analyzované texty majú potenciál reprezentovať šírku mediálnej diskusie a zároveň rôznorodosť čitateľskej (a priori v športovej problematike sa odborne neorientujúcej) základne na Slovensku.

Dôležitým východiskovým bodom väčšiny novinových reakcií na výkony slovenskej reprezentácie bola už spomínaná tlačová konferencia SOV, ktorá sa konala 12. augusta 2012, na ktorej prezident SOV z pozície zodpovednej authority zhodnotil výkony Slovákov na hrách v Londýne. Rozšírené správy či názorové komentáre týkajúce sa týchto vyhlásení sa v nasledujúcich dvoch dňoch objavili vo všetkých sledovaných médiách.¹² Najvýznamnejší priestor venoval téme výkonov celej slovenskej reprezentácie denník *Šport*, ktorý jej vyčlenil aj samostatný cyklus „*Ako ďalej v slovenskom športe?*“. Porovnateľné množstvo názorových textov vyšlo aj v denníku *SME*¹³ – v nich však dostávali pred novinárskymi komentármi viac priestoru názory priamo nezainteresovaných aktérov (bývalých športovcov, trénerov, funkcionárov, umelcov). Z ostatných titulov sa danej téme venovali tri rozšírené texty či názorové komentáre.

¹⁰ V dvoch prípadoch bola rozšírená správa doplnená expertnou anketou, ktorú som tiež zapracovala do analýzy.

¹¹ Od roku 2013 sa vkladá ako príloha do denníka *Pravda*.

¹² Keďže magazín *Olympijská revue* vyšiel v denníku *Šport* až 23. 8. 2012, preto aj reakcie z tlačovej konferencie sa objavili až po vydaní magazínu.

¹³ V termíne 12.–31. 8. 2012, vyšlo v denníku *Šport* osem a v denníku *SME* sedem textov, ktoré tematicky aj žánrovo zodpovedali výskumným kritériám.

Jazyková konštrukcia slovenskej identity

Určitá kolektívna identita, ktorej súčasťou tvoria a za jej hovorcov sa často štylizujú práve novinári, sa v prvom rade konštruuje využitím jazykových nástrojov, ktoré zdôrazňujú dichotómiu „my“ vs. „oni“ (Elias 1994; van Dijk 2002; Anderson 2008). K takémuto rozdeleniu a určeniu príslušnosti k vlastnej skupine slúžia najmä zámená a slovesné tvary v prvej osobe množného čísla. Povaha určitej skupiny nemusí byť konkretizovaná žiadnymi ďalšími charakteristikami, keďže k legitimizácii jej existencie stačí vytvárať dojem spolupatričnosti jej členov a ich spoločného vzťahu k určitému fenoménu, v tomto prípade k slabým výsledkom športovej reprezentácie: „(h)ry, kde Slováci zlyhali“ (HN, 13. 8. 2012), „(k)am sme sa to dostali?“ (Plus jeden deň, 14. 8. 2012), „(n)a viac nemáme!“ (Šport, 14. 8. 2012).

Využitie inej kolektívnej identity ako tej národnej ponúka iba jeden text: *Tím EÚ by olympiádu v Londýne vyhral* (Pravda, 16. 8. 2012). Jeho autor porovnáva spoločný medailový zisk „zjednotenej Európy“ (92 medailí), s tým, ktorý dosiahli súčasné športové mocnosti – USA a Čína (46 a 38). Napriek tomu, že zahraniční politológovia v článku nepripúšťajú skorý vznik jednotnej európskej športovej reprezentácie, jej vysoký medailový zisk je prezentovaný ako úspešná skutočnosť, na ktorej sa spolupodieľajú aj Slováci. Keďže sa objavil iba jeden článok prinášajúci pozitívny obraz inej ako národnej identity, ostáva nám potvrdiť konštatovanie Alana Bairnera (2001), že prepojenie športu a nacionalizmu má v dnešnej dobe stále výnimočne silné prejavy.

Vo väčšine analyzovaných článkoch sa však zaujímavejšou črtou ako prítomná jazyková konštrukcia spolunáležitosti javí „výzva k zmene“ tejto zdieľanej identity. Stav slovenského športu totiž často slúži ako symptomatické vykreslenie súčasného stavu slovenskej spoločnosti, a preto viacerí aktéri, resp. „hovorcovia kolektivity“ sa zhodujú na tom, že „(m)usíme niečo zmeniť, aby sme chytili druhý dych“ (SME, 13. 8. 2012), nakoľko „šport ako spoločenskú nadstavbu nemožno izolovať od základných problémov spoločnosti“ (Šport, 31. 8. 2012).

Čo sa teda v mediálnom diskurze po OH 2012 považovalo za súčasné atribúty slovenskej identity a k akým ideálom by mali Slováci vzhliadať, resp. snažiť sa ich dosiahnuť?

Národná pasivita či iba lenivosť?

Všeobecnú pasivitu, ako výraznú charakteristiku Slovákov podrobujú ostrej kritike hneď tri články: *Prečo chýba zlato* (Pravda, 13. 8. 2012), *Žijeme z rodinných športov* (SME, 14. 8. 2012) a *Kam sme sa to dostali?* (Plus jeden deň, 14. 8. 2012). V texte denníka *SME* spája dvojica bývalých reprezentačných trénerov,

Ján Filc a Natália Hejková, „slovenskú pasivitu/stagnáciu“ (v kontraste k zahraničiu) s nízkou chuťou Slovákov sa aktívne venovať športu. Podľa Hejkovej je motivácia Slovákov športovať slabá preto, lebo na Slovensku „(n)emáme podmienky na základný pohyb. A akoby sme ani nechceli“. Na druhej strane, tí, čo by športovať chceli, zasa nemajú vhodné podmienky, a tak by od nich „pasívne publikum“ nemalo očakávať výnimočné výsledky.

Pasívnosť Slovákov kritizuje aj redakčný komentár z denníka *Plus jeden deň*. Autori komentára si vypomáhajú viacnásobným kolektívnym oslovením: „*položme si ruku na srdce*“, alebo „*pozrime sa pravde do očí*“, ktorým vyzývajú spoločnosť k aspoň minimálnej športovej aktivite: ísť „*len tak si zašportovať*“, a najmä vymeniť „*silné reči a hamburgery pred telkou za lopty, tretry, pádla a predovšetkým činy*“. Podobný argument používa aj športový redaktor z denníka *Pravda*, keď poukazuje na to, že šport a pohyb nie je hodnota, ktorú by si Slováci vážili a vedome ju chceli dosiahnuť: „*Deti sa naháňajú za známkami, za kreditmi, ale už menej medzi sebou. Tam, kde stálo ihrisko, je dnes nákupné centrum a tam, kde bola nachystaná lopta, nonstop svieti monitor počítača.*“

Pasivita, implicitne chápaná aj ako lenivosť, je adresovaná ako ten rys kolektívnej identity, ktorý by Slováci mali pre dobro budúcnosti zmeniť. Tento rys je navyše negatívne konotovaný so stereotypizovanými prejavmi konzumnej kultúry (hamburgery, nákupné centrá) alebo zábavnými informačnými technológiami, ktoré vyplňajú voľný čas väčšiny mladých Slovákov, tak ako aj ich rovesníkov v „západnom svete“.

Historický rozmer identity – spomienky na predošlé víťazstvá

Zdôrazňovanie historického rozmeru, ktorý vo všeobecnosti posilňuje a reprodukuje určitý „národný príbeh“, sa stalo dôležitou diskurzívnou praxou aj pri konštrukcii slovenskej identity v súvislosti so športom. Identitu Slovákov, ako úspešných športovcov, rámcujú autori viacerých analyzovaných textov v kontexte úspechov z minulosti, napríklad explicitným poukázaním na to, že „(v) *hodnotení krajín sme získali na OH v Londýne najhoršie umiestnenie v histórii*“ (*Plus jeden deň*, 14. 8. 2012) a „*vôbec po prvýkrát v histórii nehrala pod piatimi kruhmi slovenská hymna, keďže naši športovci nevybojovali žiadne zlato*“ (*HN*, 13. 8. 2012). S takýmto porovnaním súvisí aj koncept ľudovej pamäte (*popular memory*) od Garyho Whannela (2002: 79), ktorý dáva do súvislosti súčasné športové výkony a osobnosti s tými z minulosti väčšinou s cieľom zdôrazniť negatívny obraz súčasnosti.

Historický rámec najvýraznejšie využíva analýza v *Olympijskej revue* (23. 8. 2012), ktorá oznamuje čitateľom, ktorí si v priebehu posledných dvoch desaťročí

„zvykli“ na olympijské úspechy svojich reprezentantov, že teraz sa budú pravdepodobne musieť pripraviť na novú situáciu, lebo „*Londýn 2012 naznačil opačnú smer – zostupný*“. Spoločnosť ako zainteresovaný aktér totiž podľa autora textu prežíva realitu športových neúspechov dennodenne aj na vlastnej koži, pretože „*celkový výsledok výpravy je neprikrášlený obraz našej reality*“ a tých pár výnimočných výsledkov z minulosti bolo skôr výnimkami potvrdzujúcimi pravidlo, a boli teda „*objektívne posudzované – nad reálne pomery všestranne zbedačeného slovenského športu*“. *Olympijská revue* symptomaticky označuje „nešťastie“ slovenského džudistu, ktorý si vyžreboval hneď do úvodného kola najväčšieho favorita olympijskej súťaže („*Chudobnému aj z hrnca vykypí*“) ako metaforu aspirácií slovenských športovcov na vrcholových podujatiach.

S prihliadnutím na historický kontext sa preto zmenilo aj vnímanie kvality celej súčasnej reprezentácie, ktorú vyprevádzal SOV na olympiádu ako „*malú výpravu s veľkým potenciálom*“, avšak po OH iba konštatuje, že „*(n)ielenže samostatné Slovensko malo na OH doteraz najmenej športovcov, ale dosiahli aj najslabšie výsledky*“. Navyše text v *Olympijskej revue* zdôrazňuje aj fakt, že vďaka objektívne lepším výsledkom slovenských strelkýň sa na pozíciu najúspešnejšieho slovenského športu ocitla namiesto tradične najlepšieho vodného slalomu práve streľba.

Rodinné športy, amatérske podmienky a mýtus plebejskosti

Kolektívny autoobraz Slovákov ako malého a neurodzeného národa rozoberá Eva Krekovičová v zborníku *Mýty naše slovenské* (Krekovič – Mannová – Krekovičová 2005). Podľa nej tento „plebejský autoobraz“ má dve zložky: „(n) a jednej strane je to *pastier*, ale tiež *trpiteľ* a pasívny činiteľ dejín, na strane druhej *hrdina sociálneho odboja – revolučný ‘zbojník’*“ (Krekovičová 2005: 88). Tento kolektívny mýtus v súvislosti s OH v Londýne podkladá motto olympijskej výpravy: „*malá výprava s veľkým potenciálom*“. Keďže očakávaný medailový potenciál slovenskej výpravy sa nepotvrdil, obraz bojovnosti malého národa stratil na legitimitu. Tento obraz v mediálnom diskurze síce ostal, no v pozmenenej podobe. Dôraz sa presunul na úspešnosť Slovákov v malých, tzv. „*rodinných športoch*“ – vodný slalom a streľba, ktoré majú na Slovensku kontinuitu a sú „*už roky našou mašinou na medaily*“ (Plus jeden deň, 14. 8. 2012). *Absolútny úspech* bol reinterpretovaný ako *úspech relatívny* (Kiviaho – Mäkelä 1978), a tak „*Slovensko môže byť so športovými výsledkami spokojné, lebo je malou krajinou a na viac nemá*“ (Pravda, 13. 8. 2012).

Väčšina novinových komentárov zdôrazňuje nadšené a oddané rodinné zázemie („*fanaticky zanietených rodičov*“, Pravda, 13. 8. 2012) ako hlavný faktor úspechu

športovca. Rodičia musia mladého športovca od raného veku podporovať nielen psychicky, ale najmä finančne, čo podľa jedného komentára v denníku *Šport* (31. 8. 2012) často presahuje možnosti „bežných“ slovenských rodín. Slovensko má preto tak málo úspešných športovcov, lebo pri chýbajúcej finančnej podpore štátu si „bežní“ Slováci vrcholové športovanie nemôžu dovoliť. Obraz malého, navyše chudobného národa preto ospravedlňuje jeho športový neúspech.

Dôraz na ďalšie rozvíjanie rodinných športov (bez systematickej podpory štátu) je vo vybraných článkoch chápané ako nevhodná stratégia. Dôkladne to rozoberá článok *Žijeme z rodinných športov* (SME, 14. 8. 2012), v ktorom autor po opise športových úspechov iných, porovnateľne „malých“ krajín, ústi do konštatovania: „*Vo svete sa šport globalizuje, my stagnujeme.*“ Slovensko sa totiž „*už piatu olympiádu spolieha na vodný slalom, kanoistiku a strelbu*“, čo sú športy, ktoré na Slovensku nemajú systematickú podporu, ale rozvíjajú sa iba vďaka rodinnej športovej tradícii jednotlivcov. Ján Filc, ako „názorový vodca“, spochybňuje túto reprezentačnú stratégiu zamyslením sa nad tým, „*či sa chceme uspokojiť s tým, že budeme mať niekoľko medailových aspirácií v málo druhoch športov, kde je aj tak celosvetová konkurencia otázna*“, a ďalej, aký má vlastne športový úspech celospoločenský význam, pretože „*(m)edaila bez spoločenských dôsledkov je len čiastkovým cieľom*“. Podobnú kritiku „rodinných športov“ má aj prezident SOV, František Chmelár, ktorého cituje denník *Nový čas* (13. 8. 2012): „*Každý si robí prípravu individuálne, akoby potajomky (...)* *To nie je v poriadku. Nikoho neinšpirujú, nepotiahnu ostatných.*“

Nevhodné, či „amatérske“ podmienky, v ktorých sa slovenskí reprezentanti pripravujú na medzinárodné šampionáty, opäť odkazujú na už spomínaný „mýtus plebejskosti“ slovenského národa. Súčasní športovci sú vzťahovaní k historickej metafore chudobných slovenských roľníkov a pastierov, ktorí sa naučili „prežiť“ v ťažkých prírodných aj spoločenských podmienkach (Krekovičová 2005). Tento aspekt slovenskej identity demonštruje vybraná časť komentára *Trénujú ako totálni amatéri* (Plus jeden deň, 16. 8. 2012), ktorý využitím senzácie („*slovenskí olympionici prehovorili o desivých podmienkach, v akých sa pripravujú*“) upriamuje pozornosť na vzťah slovenských reprezentantov voči svojim zahraničným konkurentom, práve cez materiálne zabezpečenie ich športovej prípravy. Výkony slovenských športovcov sú preto ospravedlniteľné, keďže „*raz sa to (amatérske prostredie, pozn. ZB) muselo prejavíť*“ aj na výsledkoch. Amatérske podmienky na prípravu nielenže ospravedlňujú slabšie športové výkony Slovákov, tieto sa však dostávajú do priameho porovnania s nadštandardnými výkonmi olympijských medailistov, čím vyznievajú ešte podradnejšie: „*Ved' si predstavte, že Bolt trénuje ako Klocová na škvare či britskí gymnasti pred olympiádou ladia formu*

ako náš Piasecký so študentmi gymnázia?!“ Autori článku významne zjednodušujú systém poznania, ktorý treba na porozumenie základného argumentu textu, a to napríklad výberom prirovnaní, ktoré zrejme podliehali kritériu o najviac rezonujúce mená v danom športe, aby tak mohli znásobiť rozdiel medzi možnosťami na prípravu a následnými výkonmi športovcov.

Politizovanie problematiky v národnom kontexte

Vzťah k národnej reprezentácii má byť podľa novinových komentárov pre spoločnosť obojstranne výhodný – na jednej strane tu musí byť prítomná podpora športu a športovcov, na druhej strane úspechy týchto reprezentantov majú motivovať širšiu verejnosť k ďalšej podpore športu, a tak priamou úmerou priniesť aj viac úspechov. To, že to tak momentálne na Slovensku nefunguje je podľa viacerých komentárov spôsobené slabou systematizáciou športovej politiky.

Vychádzajúc z argumentov niekoľkých oslovených športových osobností (Pravda, 13. 8. 2012; SME, 14. 8. 2012), môžeme určiť dve politické stratégie. Bývalý hokejový tréner Ján Filc zdôrazňuje motiváciu širšej spoločnosti zúčastňovať sa na športe, ktorá príde iba s úspechmi jednotlivcov (pozri Hilvoorde et al. 2010). Takisto tvrdí, že medailové ambície by Slovensko nemalo vkladať iba do vybraných úzkoprofilových športov, ale podporu majú dostávať celosvetovo populárne športy, ktoré svojou atraktivitou ľahšie vytvoria mládežnícku základňu. S touto športovou politikou sa stotožňuje napríklad aj Igor Moška zo Slovenského tenisového zväzu (STZ): „Šport sa podporuje podľa toho, či získame na olympiáde medailu, alebo nie. (...) Spoločnosť by mala byť nastavená na to, aby nám vzory pritiahli mládež.“ (SME, 14. 8. 2012)

Podľa tejto argumentácie na Slovensku zlyháva elitný šport vo svojej identitovornej a motivačnej politike tým, že sa „nevytvárajú športové vzory, ktoré chcú deti nasledovať“. Slováci sú preto zodpovední za svoj (ne)úspech na medzinárodnom podujatí, keďže si neurčili „národný“ šport, ktorý by im pri systematickej príprave a dostatočnej materiálno-finančnej podpore prinášal výsledky, ktoré by spätne dokázali motivovať k športovaniu širšiu mládežnícku základňu. V kontexte krajín, ktoré sa dokázali presadiť v športoch, v ktorých nemali významnú tradíciu úspechu,¹⁴ Slováci by sa do budúcnosti nemali spoliehať iba na svoje „osvedčené“ rodinné športy, z ktorých už de facto vyťažili „čo sa dalo“.

Podľa športového manažéra Jozefa Tokoša (SME, 15. 8. 2012) londýnsky neúspech ponúka príležitosť na všeobecnú reflexiu („(n)a úvod postačí poctivá diskusia o verejnom záujme v športe... netreba kopať ani do športovcov (...)

¹⁴ Ako príklad sa uvádza Litva, ktorá získala medaily v plaveckých súťažiach.

nakopnúť správnym smerom treba celý slovenský šport“), s tým, že slovenský šport by sa mal v prvom rade aktívne zamerať „na mládež, nielen na počet medailí“. Dôležitý je však samotný aktívny vzťah slovenskej spoločnosti k športu – konfrontujúci obraz pasívnych politikov a funkcionárov („*šport nebol nikdy volebnou témou*“) s obrazom „aktívneho športového podporovateľa“, ktorý by mal zapísať svoje dieťa do športového krúžku, alebo sa aspoň zaujímať, čo „*robi pre šport ich richtár so zastupiteľstvom*“. Tokoš preto navrhuje „zmenu zdola“, keď „*kritická masa týchto ľudí*“ prevezme aktívnu zodpovednosť za slovenský šport.

Daná argumentačná línia spadá do ideologického rámca, ktorý predpokladá centralizované, inštitucionalizované riadenie (a zodpovednosť) za vybrané sociálne sféry, ako napríklad šport, kde delegovaná (štátna) inštitúcia má dohliadať na jeho fungovanie. Je to možný nostalgický relikv za centrálnym riadením, ktoré existovalo v Československu pred revolúciou v roku 1989, a za ktorého éry dosahovala národná reprezentácia na medzinárodných podujatiach výnimočné výsledky (*popular memory*; Whannel 2002). Spoločenský apel sa preto skôr koncentruje na efektívnejšie a transparentnejšie fungovanie tejto centralizovanej inštitúcie, akoby mal prísť s alternatívnou politikou, napríklad v podobe zvýšenej komercializácie športu a súkromného sponzoringu.

Aktívna participácia Slovákov v športovej politike je navyše podľa niektorých textov podmienená ich vlastným aktívnym športovaním. Podľa denníka *Plus jeden deň* (14. 8. 2012) by sa Slováci nemali iba zdĺhavo venovať pasívnej kritike športu, ale túto kritiku vymeniť za činy, „*pretože budeme čoskoro na našich medailových olympionikov spomínať ako teraz počas dejepisu na dinosaury*“. Podľa komentára v denníku *Šport* (31. 8. 2012) má podpora masového športu pozitívny vplyv aj na iné spoločenské ciele: „*...časom sa prejavi aj v znížení nákladov na zdravotníctvo. (...) Na základe štátnej doktríny by boli presne zadefinované priority, medzi ktorými zdravie národa a kvalitný vývin populácie nemôžu chýbať.*“

Argumentácia Natálie Hejkovej je založená na prvoradej podpore školského telovýchovného systému, ktorý síce nie je v „*našich silách prerobiť na spôsob amerického stredoškolského a univerzitného systému*“, avšak by nemal prežívať v súčasných slabých priestorových a materiálnych podmienkach. Podľa tejto podpory „zdola“ sa vytvorí široká základňa „športovo gramotných“ mladých ľudí, z ktorých sa ľahšie vykryštalizujú aj reprezentačné talenty. Podobný názor má aj šéfkva Slovenského atletického zväzu, Mária Mračnová: „*Oželela by som aj medaily z budúcej olympiády a začala od znovu, kľúčovo od škôl.*“ (SME, 14. 8. 2012) Veľká Británia slúži ako ďalší pozitívny príklad zo zahraničia, kde napriek

súčasnej slabej motivácií detí športovať, britský premiér D. Cameron si cez olympijské športy vytýčil cieľ „*Inšpirovať generácie*“, obnoviť športoviská a zmeniť „nelichotivý“ stav verejného športovania (Pravda, 13. 8. 2012; SME, 14. 8. 2012).

„Hľadanie vinníka londýnskeho fiaska“

V rámci identitotvornej dichotómie „my“ vs. „oni“ sa v slovenských médiách na rozdiel od vzťahu „Slováci vs. zahraničie“ (slovenskí športovci vs. zahraniční súper) kladie väčší dôraz na vnútornú dichotómiu: „Slováci vs. ich *zodpovední* reprezentanti“ (spoločnosť vs. športovci/funkcionári/politici), čím sa problematika opäť dostáva do politickej roviny. Vzťah k zahraničnej konkurencii je konštruovaný ako nerovný, resp. neporovnateľný: „*za svetom zaostávame v mnohých oblastiach*“ (SME, 13. 8. 2013), a týka sa nielen športovcov, ale aj technickej a zdravotníckej vybavenosti, a v neposlednom rade i športovej politiky. Tá je však podľa prezidenta SOV vo svojich cieľoch limitovaná vládnymi politikmi. Vzťah politických reprezentantov národa k jeho športovej reprezentácii, a k športu vo všeobecnosti, je v inom komentári opísaný ako veľmi účelový: „*(š)port bol doteraz ľahostajný každej vláde (s výnimkou krátko fototerminu s majstrami sveta či olympijskými víťazmi)*“ (Pravda, 13. 8. 2012). Podľa novinových komentárov slovenskí politici vo vzťahu k športu využívajú momenty *oslavného nacionalizmu*, ktoré síce šport spoločensky zvýznamňujú, ale iba krátkodobo, emocionálne, a preto politicky nekoncepčne.

Vychádzajúc z kľúčového vzťahu verejnosti k svojim zodpovedným reprezentantom, niektoré novinové komentáre sa pokúsili poukázať na tých *nezodpovedných*, ktorí môžu za olympijské sklamanie. Komentár *Našiel sa vinník londýnskeho fiaska* (HN, 13. 8. 2012) priamo označuje prezidenta SOV, Františka Chmelára, ako hlavného zodpovedného za slovenské výkony na olympiáde – tzv. „*londýnske fiasko*“. Hlavný vzťah, na ktorý tento komentár upozorňuje je vzťah zodpovednosti hlavného športového funkcionára za reprezentáciu Slovenska. Výkony samotných športovcov sú vo väčšine textov považované iba za „špičku ľadovca“ súčasných problémov slovenského športu, avšak sú to práve tieto výkony, ktoré sa prvé dostali do médií a otvorili tak otázku ďalšieho smerovania športu na Slovensku.

Vo veci zodpovednosti samotných športovcov za úspešnú reprezentáciu Slovenska sa v priebehu poolympijského obdobia najvýraznejšie zmenilo mediálne vystupovanie prezidenta SOV. Kým vo svojich prvých vyjadreniach naznačuje, že „*(v)iniť niekoho z odfláknutia by bolo (...) veľmi neobjektívne*“, a aj preto nechce s novinármi rozoberať výkony športovcov meno po mene (SME, 13. 8. 2012), o tri dni neskôr sa v denníku *Plus jeden deň* objavuje správa,

že *Chmelár spustil lavínu!* (16. 8. 2012). Tá mapuje reakcie na kritické výroky prezidenta SOV Františka Chmelára (rozhovor pre *Plus jeden deň*), ktorými konkretizoval niektoré problémové aspekty slovenského vystúpenia v Londýne, ako napríklad: zdržanie technika cyklistu Petra Sagana v dopravnej zápche, kritické výroky tenistky Dominiky Cibulkovej na úroveň olympijského turnaja, či športové výkony atlétok, sestier Veld'ákových, od ktorých „*nečakal iné ako prešľapy*“. Tieto vyjadrenia sú konfrontované s reakciou kritizovaných aktérov, ktorí síce preberajú zodpovednosť za chyby, avšak neprijímajú kritiku od prezidenta SOV. Ten podľa nich „nemá čo kritizovať“.

V oboch rozoberaných prípadoch tak proces „personalizovania“ zodpovednosti môže plniť úlohu akéhosi odbremeňovania kolektívneho pocitu viny za národný neúspech na medzinárodnej scéne. Označovanie „hlavného zodpovedného“ tak pokrýva zlyhanie SOV ako inštitúcie, ale aj zlyhanie „nešportovej“ slovenskej spoločnosti vo všeobecnosti.

Hodnotenie (ne)úspechu cez objektívne systémy poznania

V analyzovaných textoch sa objavovali viaceré argumentačné línie, ktoré pracovali s akýmisi objektivizovanými kritériami, ktorými následne hodnotili výkony slovenských športovcov na OH v Londýne, resp. ďalšie smerovanie slovenského športu. Teoreticky vychádzajúc z textov od Kiviaho a Mäkelä (1978), či Hilvoorde et al. (2010), práve štandardizované medailové rebríčky a štatistiky slúžia politikom na objektivizovanie úspechu, či neúspechu národných reprezentantov, a na tvorbu následných strategických politických krokov. V prípade neúspechu však legitimita týchto „neprajných“ štatistík môže byť autoritami do určitej miery spochybnená, a to práve poukázaním na subjektívne vnímanie úspechu.

Prezident SOV František Chmelár v článku pre denník *SME* (13. 8. 2012) operuje dvomi podobami systémov poznania, a teda: objektívnymi porovnávacími kritériami úspechu na medzinárodnom športovom podujatí („*podľa britskej štatistiky sme v hodnotení krajín pod prvou päťdesiatkou (...), podľa americkej štatistiky sme o čosi vyššie...*“), ktorými síce „objektívne“ hodnotí celkový úspech slovenskej reprezentácie, avšak tieto objektívne rámce konfrontuje so „subjektívnym“ pocitom úspechu („*bolo by nezodpovedné povedať, že (...) sme boli neúspešní. Zoberme si výkony Klocovej, Tótha či kanoistu Hagaru.*“).

O objektívne posúdenie výkonov Slovákov na OH sa pokúša aj *Olympijská revue*, ktorá si z pozície periodika vydávaného SOV nárokuje na určitú odbornú autoritu. Jednotlivé výkony slovenských športovcov porovnáva s očakávaniami, ktoré sa za nimi pôvodne skrývali a so sklamaniami, ktoré sa po nich dostavili. Článok takto kvázi-objektívne kategorizuje vo všeobecnosti neúspešných

slovenských športovcov do skupín, ktorým ich neúspech verejnosť má/môže/by nemala tolerovať. Určitú objektívnu kategorizáciu výkonov slovenských športovcov prináša aj kritická rekapitulácia *Osem NAJ zo slovenských výsledkov v Londýne* (HN, 13. 8. 2013). V nej autor explicitne pomenováva a kategorizuje zvláštne momenty z vystúpenia Slovákov na OH: „*najväčší prepadáak, najväčšie prekvapenie, najsmutnejší športovci, najmenej úspešný šport, najlepší výkon, najhoršie umiestnenie a najpamätnejšia výhovorka*“. Nielen pomerom pozitívnych a negatívnych kategórií (2 : 6), ale aj ich obsahom rámcuje autor slovenské vystúpenie na OH ako neúspešné.

Subjektívne hodnotenia laikov

Vychádzajúc z predpokladu, že denníky prinášajú športové spravodajstvo pre publikum o športe odborne nepoučené, väčšina textov napriek tomu pracuje s *odbornými systémami poznania* (Fairclough 1992) – tie buď využitím úderných metafor a senzácií bulvarizuje (*Plus jeden deň, Hospodárske noviny*), alebo odkazuje čitateľov na odborné autority (*Pravda, SME*), čím sa denníky pokúšajú o zaistenie akejsi objektivity a dôveryhodnosti svojich komentárov.

Vyslovene subjektívny pohľad na hodnotenie slovenských výkonov na olympiáde môžeme nájsť iba v komentári básnika a publicistu Jána Štrassera (SME, 18. 8. 2012), ktorý práve z pozície človeka z inej ako športovej sféry sa o objektivitu ani nepokúša. Športovci v Londýne ho sklamali – nie výkonmi, ale správaním (objektívne nemerateľný faktor). Autor opisuje svoje sklamanie z vystúpenia niektorých slovenských športovcov, ktorí svoje slabé výkony nereflektovali sebakritikou, ale vyhováraním sa na nevhodné podmienky (strata sústredenia počas šprintu Usaina Bolta, protivietor, šmýkanie sa trávy na tenisovom dvorci, nevhodné plavecké okuliare). Výhovorky sú podľa Štrassera jednou zo zložiek identity slovenského športovca, ak už nie samotným „*národným športom*“: „*Angličania dali svetu futbal, Kanadania hokej, Francúzi petang, Japonci džudo, my výhovorky.*“

Podobne kriticky, či až posmešne, pristupuje k výkonom slovenských reprezentantov v Londýne v komentári zameranom na technologickú tému interaktívnych animácií (a teda vyžadujúcom úplne iné expertné poznanie) webdeveloper Tomáš Ulej (SME, 15. 8. 2012), keď sa s dávkou určitého cynizmu pýta: „*Aký bol najdojímavejší príbeh celej olympiády – historické úspechy Michaela Phelpsa alebo snaha slovenských športovcov dostať sa aspoň do finále svojich disciplín?*“

Ani jeden z týchto textov sa nezamýšľa nad štrukturálnymi príčinami neúspechu slovenských reprezentantov, avšak oba ilustrujú pohľad laickej verejnosti na

športovú problematiku. Tá totiž neregistruje politické, právne, či finančné rámce slovenského športu, ale výsledky masovo sprostredkované médiami, a na základe nich si odvodzuje aj svoj „skeptický“ či „cynický“ postoj k „naším“. Štrasserov text síce berie do úvahy aj relatívne úspešné vystúpenia slovenských športovcov (Lucie Klocovej, Lubomíra Hagaru či Mateja Tótha), tie však tiež konotuje výrazom „prehra“, keďže objektívne títo športovci naozaj nevyhrali. *„A sú aj čestné prehry, keď športovec dosiahne výkon na hraniciach svojich možností a prehrá len preto, že jeho súper je lepší.“* Takéto „čestné prehry“ by preto národné rozčarovanie z neúspechu nemali posilňovať, skôr naopak.

Záver – Čo príde po „dobe bronzovej“?

Ak porovnáme čiastkové diskurzívne modely vytvorené na základe niektorých hodnotiacich textov z vybraných slovenských denníkov, môžeme sa pokúsiť zrekonštruovať komplexný diskurzívny model, ktorý sa v slovenských denníkoch objavil v rámci poolympijskej reflexie. Všetky tituly pracujú s rovnakou definíciou situácie, a teda konštatovaním, že slovenská reprezentácia na OH v Londýne zlyhala a zároveň, že športové prostredie na Slovensku nemá pri súčasnom stave potenciál do budúcnosti vyprodukovať zlepšenie. Vo väčšine textov sa preto či už implicitne, alebo explicitne, pracuje so športom, kvalitným športovým prostredím a následne aj úspešnou športovou reprezentáciou ako s hodnotou, o ktorú by sa Slováci mali usilovať, aby sa pozitívne zviditeľnili na medzinárodnej scéne. Táto hodnota sa takmer vo všetkých textoch dáva do súvislosti so sociálnou sférou školstva a obdobím socializácie mladých jedincov, a to na dvoch úrovniach: mládežnícke obdobie ako čas formovania mladých ľudí vidinami dosiahnutia excelentnosti (cez športové vzory), a škola ako inštitúcia, ktorá má učiť a zabezpečovať základné pohybové návyky.

Poolympijský športový diskurz v médiách konštruje identitu Slovákov ako ľahostajných, pasívnych aktérov, ktorí žijú v spomienkach na historické úspechy a ich prizmou posudzujú (odsudzujú) súčasnosť. Objavujú sa tiež športové metafory na mytologický obraz Slovákov ako malého, chudobného, no bojaschopného národa – úspechy prichádzajú v menších, „rodinných“ športoch a národní reprezentanti sa zúčastňujú vrcholových podujatí, kde dosahujú pozoruhodné výsledky, napriek tomu, že trénujú v „amatérskych“, nevhodných podmienkach. Tieto identitotvorné metafory boli na základe slabších športových výsledkov reinterpretované – „malosť“ a „amatérskosť“ národa dostávajú negatívne zafarbenie. Dôležitým bodom daného diskurzu v médiách je však výzva na zmenu týchto negatívnych vlastností. Ako možné riešenie sa ponúka obnoviť vzťah slovenskej spoločnosti k pohybu a športovaniu.

„Zdravý“ vzťah Slovákov k športu je v danom diskurze konštruovaný ako prioritný, no jednotlivé texty sa odlišujú pri definovaní aktérov, ktorí sú zodpovední za udržiavanie alebo posilňovanie tohto vzťahu. Týchto aktérov môžeme rozdeliť na tri skupiny: SOV, športoví funkcionári a politici, športovci – reprezentanti, a v neposlednom rade celá slovenská spoločnosť.

Úloha športovcov je azda najjasnejšie definovaná, pretože vyplýva zo sociálnej role skupinových reprezentantov, ktorí zastupujú kolektívitu pri určitej súťažnej konfrontácii – o čo prestížnejšia táto konfrontácia je, tým je očakávanie dôstojnej reprezentácie väčšie (Poulton – Maguire 2012). Úspechy športovcov preto majú na jednej strane posilniť pozíciu celej kolektivity medzi konkurenciou, takisto však majú športovci ako „ideálne vzory“ motivovať kolektívitu k stotožneniu sa s ich prejavmi, jednaním (športovaním) a k ich ďalšiemu aktívnemu nasledovaniu (Hilvoorde et al. 2010). Tento hviezdny aspekt úspešných športových reprezentantov (Whannel 2002; Hilvoorde et al. 2010) navrhuje strategicky využiť napríklad Ján Filc pri motivovaní mládeže k športovaniu. Motivačný potenciál majú podľa neho športové vzory súťažiaci v populárnych športoch (*kolektívnych*, Hobsbawm 1992), ktoré majú šancu osloviť čo najväčšie množstvo mladých ľudí.

Športoví funkcionári majú zodpovedať za tvorbu adekvátnych podmienok na športovú prípravu a následne dôstojnú reprezentáciu určitej (v našom prípade národnej) kolektivity ich vybranými reprezentantmi. Ak reprezentanti neuspeli, zodpovednosť sa v prvom rade vzťahuje na funkcionárov, preto väčšina kritických komentárov v denníkoch bola zameraná práve na nich – či už menovite prezidenta SOV (vyplývajúci z praxe médií personalizovať), alebo všeobecnejším označením „*tí zodpovední/kompetentní*“. Úlohou spoločnosti, ako určitej národnej kolektivity, je identifikovať sa so svojimi referenčnými symbolmi – reprezentantmi, a spolupodieľať sa, resp. dohliadať na podmienky ich efektívnej prípravy. Keďže tieto vzťahy sa na základe športových výsledkov ukázali ako nefungujúce, všetkými skúmanými článkami sa latentne vinie výzva k zmene – postoja i systému – identity i vzťahov.

Vychádzajúc z tohto zhrnutia analýzy je zřejmé, že výkony športovej reprezentácie sú na Slovensku významnou platformou nielen pre akési posilňovanie národnej identity (či už explicitné, alebo aj mimovoľné), ale aj pre ďalšiu, „nastavbovú“ diskusiu o verejnej politike športu. Jednotlivé ideologické prístupy (SOV, nezávislé športové authority) využívajú mediálne prostredie, ktoré má dosah na široké spoločenské spektrum, aby predstavili svoj pohľad na problém a ponúkli možné systémové riešenia. Slovenský príklad mediálneho diskurzu o národnom športe napĺňa Faircloughovu definíciu diskurzu ako politickej a ideologickej sociálnej

praxe (Fairclough 1992: 67), ktorá úzko súvisí s Bourdieuhou (1978) predstavou symbolického sporu o definovanie spoločenskej úlohy športu, a teda aj toho, aký šport a aké výsledky sú v danej „národnej“ spoločnosti legitímne.

Marec 2015

Literatúra:

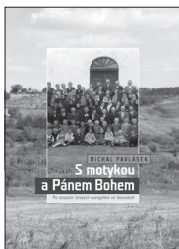
- Anderson, Benedict: 2008 – *Představy společnosti: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum.
- Bairner, Alan: 2001 – *Sport, Nationalism and Globalization*. New York: SUNY.
- Barrer, Peter: 2007 – ‘Šatan is God!’: Re-imagining Contemporary Slovak National Identity through Sport. *Sport in Society* 10: 2: 223–238.
- Billig, Michael: 1995 – *Banal nationalism*. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre: 1978 – Sport and Social Class. *Social Science Information* 17: 819–840.
- Dijk, van Teun A.: 2002 – Multidisciplinary CDA: a plea for diversity. In: Wodak, R. – Meyer, M. (eds.): *Methods of Critical Discourse Analysis (1st edition)*. London: Sage: 95–121.
- Elias, Norbert: 1994 – *The Established and Outsiders: a sociological enquiry into community problems*. London: Sage.
- Fairclough, Norman: 1992 – *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, Norman: 1995 – *Media Discourse*. London: Edward Arnold.
- Findor, Andrej: 2000 – Národná identita ako naratívna konštrukcia. *Sociológia* 32: 1: 57–77.
- Giulianotti, Richard: 2002 – Supporters, Followers, Fans, and Flaneurs: A Taxonomy of Spectator Identities in Football. *Journal of Sport and Social Issues* 26: 1: 25–46.
- Heller, Joseph: 1979 – *Hlava XXII*. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda.
- Hilvoorde, van Ian et al.: 2010 – How to influence national pride? The Olympic medal index as a unifying narrative. *International Review for the Sociology of Sport* 45: 87–102.
- Hobsbawm, Eric: 1992 – *Nations and nationalism since 1780: programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Houlihan, Barrie: 1997 – Sport, national identity and public policy. *Nations and Nationalism* 3: 1: 113–137.
- Inštitút pre verejné otázky: 2012 – „Slovensko na konci roka 2012.“ IVO Barometer –newsletter 2012(4). [online], [cit. 13. 3. 2013]. Dostupné z: <www.ivo.sk/buxus/docs/IVO_barometer/IVO_BAROMETER_4-2012_newsletter.pdf>
- Kiviahio, Pekka – Mäkelä, Pekka: 1978 – Olympic Success: A sum of Non-Material and Material Factors. *International Review for the Sociology of Sport* 13: 5–22.
- Kováč, Dušan: 2009 – Konštrukcie národnej identity a zmena politickej kultúry. In: Kiliánová, G. – Kowalská, E. – Krekovičová, E. (eds.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti: konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda: 265–275.
- Krekovič, Eduard – Mannová, Elena – Krekovičová, Eva: 2005 – *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press.

- Krekovičová, Eva: 2005 – Mýtus plebejského národa. In: Krekovič, E. – Mannová, E. – Krekovičová, E. (eds.): *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press: 86–93.
- Maffesoli, Michel: 1996 – *The time of the tribes: the decline of individualism in mass society*. London: Sage.
- Maguire, Joseph: 1994 – Sport, Identity Politics, and Globalization: Diminishing Contrasts and Increasing Varieties. *Sociology of Sport Journal* 11(4): 398–427.
- Mannová, Elena: 2004 – Kolektívne identity ako téma slovenskej historiografie. In: Šutaj, Š. (ed.): *Národ a národnosti. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy*. Prešov: Universum: 71–77.
- Poulton, Emma: 2004 – Mediated patriot games: The construction and representation of national identities in the media coverage of sport. *International Review for the Sociology of Sport* 39: 437–455.
- Poulton, Emma – Maguire, Joseph: 2012 – ‘Plastic’ or ‘Fantastic’ Brits? Identity Politics and English Media Representations of ‘Team GB’ during London 2012. *JOMEC Journal*. [online], [cit. 23. 12. 2012]. Dostupné z: <cf.ac.uk/jomec/jomecjournal/2november2012/poulton_nationalidentity.pdf>
- Rowe, David et al.: 1998 – Come together: Sport, nationalism, and the media image. In: Wenner, L. A. (ed.): *MediaSport*. London: Routledge: 119–133.
- Stead, David: 2010 – Sport and the Media. In: Houlihan, B. (ed.): *Sport and Society: A Student Introduction (2nd edition)*. London: Sage: 328–348.
- Whannel, Garry: 2002 – *Media sport stars: Masculinities and moralities*. London: Routledge.
-

Contact: Mgr. Zuzana Botiková, Katedra sociologie, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: zbotikova@mail.muni.cz.

Michal Pavlášek

S motykou a Pánem Bohem. Po stopách českých evangeliků ve Vojvodině

Ambicí knihy je vykreslit obraz pestrých osudů krajanské komunity, která svoji existenci spojila s místem zvaným Veliké Srediště, obcí ležící nedaleko města Vršac v jižním Banátu v dnešním Srbsku. Její vznik, stejně jako existence dalšího českého osídlení na Balkáně, je výslednicí rozsáhlého migračního procesu, který pro jihovýchodní Evropu znamenal značné proměny struktury populace v rovině sociální, hospodářské, etnické i náboženské. Kniha se pokouší o odkrytí opony hodnocení světa skupiny reformovaných evangeliků původem z hanáckého Slovácka (okolí Klobouk u Brna). Ti se v polovině 19. století rozhodli opustit svou domovinu a po více než měsíci putování se usadili pod nejvyšší horou Vojvodiny – Kudričkim vrchem. Vesnice, dosud obydlená Srby, Rumuny, Maďary, Němci a Čechy římskokatolického vyznání, se jim stala novým domovem, multietnickým světem par excellence, s nímž spojili své další naděje a vyhlídky. Není příběhů, když není lidí, kteří by je předávali ve svých vyprávěních. Z tohoto důvodu monografie zpracovává zaznamenané rozhovory autora s jednou z nejstarších (a zároveň posledních) osob patřících mezi generační potomky moravských kolonistů Banátu do uceleného vzpomínkového příběhu, který zachycuje existenci krajanského společenství z Velikého Srediště. To bylo dosud českému čtenáři oproti jiným neznámé a skryté. Kniha je tak z ústřední části příběhem komunity vyličeným ústy jedné z aktérek lokálního světa Središťanů – Josefy Klepáčkové. Rozeznává se tudíž hlas „malého člověka“, jehož prostřednictvím se čtenář seznámí s podobenstvím světa jedné nepoznané kapitoly z kulturních dějin tradice české reformační víry v prostoru za hranicemi českého státu.

Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2015

ISBN 978-80-87112-91-5

Cena s DPH: 250 Kč

Objednávky vyřizuje Š. Toncrová: stoncrova@email.cz a B. Gergelová: gergelova@eu.cas.cz

Druhé Vojvodovo: myslet obrazem/ Another Vojvodovo: thinking in pictures

Vojvodovo je vesnice v Bulharsku, kde v letech 1900-1950 žilo několik stovek českých protestantů. V rámci poválečné reemigrace do pohraničí ČSR se na jižní Moravu spolu s nimi přestěhoval rovněž „duch“ jejich světa. O jeho vyvolání se film prostřednictvím video-elicitace pokouší. Vizualní obrazy vojvodovských kulis se stěhují k těm, kteří je postupně vyplňují významy prožitého, podobně jako je ve filmu oblékána figurína symbolizující tuto komunitu. Mezi strážce odkazu paměti dnes patří kromě rodáků i generační potomci a profesionální etnografové, kteří kouzlu Vojvodova propadli, a na (re)konstrukci jeho obrazu se svými texty významně podílejí. Podobnou roli jistě sehrává i tento film, multivokální vizuální narativ konstruovaný „tady“ a „tam“ (na jižní Moravě a v Bulharsku), druhé Vojvodovo. Aspekt geografické vzdálenosti je potlačen, do popředí je postavena vzájemnost distribuovaná profesionálními etnografy, internetem i setkáními (ex)Vojvodovčanů. Vystává tak otázka, kde se dnes Vojvodovo vlastně nachází.

Námět, scénář, kamera: Michal Pavlášek. *Zvuk:* Václav Mach. *Střih:* Michal Pavlášek.

Režie: Michal Pavlášek. *Jazyk:* česky, titulky CS, EN, total time 34:00

Producent: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i. – pracoviště Brno 2013

© Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.

Film vznikl s institucionální podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO:683780076

Cena 150 Kč. Objednávky vyřizuje: m.pavlasek@gmail.com a stoncrova@email.cz